

СЕКЦІЯ 1 СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК [911.3:30]:330.59

Афанасьєва О.О.,
аспірант кафедри соціально-економічної географії
Херсонський державний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОЦІНКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ: АНАЛІЗ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ І НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті проводиться аналіз наявних методик оцінки якості життя та умов життєдіяльності населення. Розглядаються основні критерії оцінювання рівня життя населення. Наводиться порівняльна характеристика основних методик, які пропонуються в міжнародній, україномовній і російськомовній науковій літературі. На основі виділених переваг і недоліків цих методик окреслюються подальші напрями дослідження.

Ключові слова: рівень життя населення, якість життя, умови життєдіяльності, оцінювання рівня життя населення, індекс розвитку.

В статье проводится анализ существующих методик оценки качества и условий жизнедеятельности населения. Рассматриваются основные критерии оценки уровня жизни населения. Приводится сравнительная характеристика основных методик, предлагаемых в международной, украиноязычной и русскоязычной научной литературе. На основе выделенных преимуществ и недостатков этих методик определяются дальнейшие направления исследования.

Ключевые слова: уровень жизни населения, качество жизни, условия жизнедеятельности, оценка уровня жизни населения, индекс развития.

Afanasieva O.O. Foreign experience in assessing the quality of life: an analysis of methodological approaches and lines of research

The article analyzes the existing quality assessment procedures and conditions of life of the population. The basic criteria for assessment of the standard of living of the population. The author provides a comparative description of the main techniques offered in the international, Ukrainian-Russian language and literature. On the basis of the selected advantages and disadvantages of these methods are defined further directions of research.

Key words: standard of living, quality of life, conditions of life, standard of living of population, development index.

Постановка проблеми. Сучасна держава може розвиватись лише за умови, якщо її стратегія розвитку спрямована на поліпшення рівня та якості життя громадян, розширення їхніх можливостей формувати власне майбутнє. Для цього необхідно не тільки збільшувати доходи населення, а й поліпшувати багато інших умов життєдіяльності населення: створювати реальну рівність для здобуття освіти й працевлаштування, забезпечувати рівні можливості для чоловіків і жінок, високий рівень медичного обслуговування, якісне харчування тощо. До цього також необхідно додати спри-

ятливі умови навколишнього середовища, у якому живе людина.

Керуючись міжнародним досвідом, можна акцентувати на тому, що складовою частиною процесу екологізації, розроблення та впровадження реформ розвитку на рівні регіону є прогнозування їхнього впливу на якість життя населення з використанням науково обґрунтованих норм і критеріїв. У будь-якій країні існує система індикаторів умов життєдіяльності, за якими влада та громадяни можуть визначати ефективність реалізації державних програм розвитку, не покладаючись лише на суб'єк-

тивне відчуття. Крім того, аналіз якості життя населення певного регіону є важливим етапом регіонального аналізу як для подальшої прогностичної роботи, так і під час виявлення регіонів із напруженою екологічною ситуацією. Проблематика, пов'язана з якістю життя, нині є об'єктом наукових досліджень у багатьох сферах знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських науковців, які вивчають проблеми якості життя населення, виділяються В.Б. Артеменко, М.О. Барановський, І.В. Гукалова, С.В. Заєць, Н.П. Лебідь, Е.М. Лібанова, О.Ю. Савюк, Р.Т. Теслюк та інші. Серед зарубіжних досліджень, у яких приділено увагу проблемам якості життя окремих індивідів і суспільства в цілому, особливе місце посідають праці А. Кемпбелла, Ф. Конверса, В. Роджерса, А. Маслоу, Д. Фостера та інших авторів. У їхніх роботах концептуально розглядаються умови, що впливають на якість життя населення, вказується на тісний зв'язок із рівнем життя, параметрами соціально-економічного розвитку країни, пропонуються різноманітні методики її оцінювання з урахуванням міжнародного досвіду та національних особливостей.

Постановка завдання. Метою статті є проведення теоретичного аналізу існуючих методик визначення соціальних, економічних та екологічних індексів та індикаторів у контексті оцінки якості життя населення, огляд та узагальнення міжнародних підходів до оцінювання якості життя населення як основи для досягнення сталого розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якість життя трактується як головна мета соціально-економічного розвитку та найважливіший критерій ефективності управління економічними процесами й соціальною сферою в регіоні. У свою чергу оцінку якості життя можна охарактеризувати як процедуру виявлення ступеня відповідності основних параметрів та умов життєдіяльності людини її життєвим потребам, а також особистим уявленням про краще життя [1].

Для оцінки якості життя використовуються об'єктивні (насамперед можливості задоволення людських потреб та інтересів у конкретних соціально-економічних умовах, споживання продуктів харчування, епідеміологічна

обстановка, забрудненість навколишнього середовища, житлові умови, рівень зайнятості, розвиток сфери послуг, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення) та суб'єктивні фактори (задоволеність роботою й життєвими умовами, соціальним статусом індивіда, фінансовим становищем сім'ї та сімейними відносинами). Таким чином, концепція якості життя включає всі аспекти взаємодії людини й навколишнього середовища.

На сучасному етапі напрями та критерії, за якими здійснюється аналіз якості життя й умов життєдіяльності населення в Україні, більш-менш універсальні та наближені до міжнародних систем оцінок. Водночас відомо, що нині немає єдиного підходу до оцінювання екологічних складників якості життя населення як на рівні держави, так і на регіональному рівні. Тому далі запропоновано теоретичний аналіз найбільш поширених у світі методологій оцінки й вимірювання якості життя населення в цілому з виокремленням у них методичних підходів оцінки екологічних умов формування якості життя [1; 2; 5; 6; 7].

Так, одним із найпоширеніших і найбільш узагальнюючих показників визначення рівня та якості життя населення є індекс людського розвитку (далі – ІЛР) [6], розроблений пакистанським економістом Махбубом ель Хаком. Він розраховується Організацією Об'єднаних Націй з 1990 р. та щорічно друкується у вигляді доповідей про світовий людський розвиток. ІЛР обчислюється як середньоарифметичне трьох складників:

- очікуваної тривалості життя під час народження;
- досягнутого рівня грамотності дорослого населення та сукупної частки учнів у загальній чисельності населення відповідного віку;
- обсягів ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності в межах від 0 до 1 (чим ближче до 1, тим рейтинг країни буде вищим, і навпаки).

ІЛР є рейтинговим показником, що дає змогу обґрунтовано визначити місце кожної країни на певній шкалі. Однак якщо говорити про оцінку якості життя на регіональному рівні, то ІЛР недостатньо враховує територіальні особливості, що сформувались в окремих регіонах, не повною мірою відслідковує

зв'язки його окремих складників та в цілому не коректний для використання в регіональному розрізі у зв'язку з набором показників, що в ньому використовуються, і методом їх розрахунку.

Діяльність Організації економічного розвитку та співробітництва (далі – ОЕСР) спрямована на підвищення інформованості, мобілізацію політичної підтримки для оцінювання прогресу та розвитку системи ключових економічних, соціальних та екологічних індикаторів. Методологія базується на інноваційній платформі Better Life Index [7]. Мета цього індексу – залучити до такого обговорення громадян, дати їм можливість підвищити свою обізнаність і розширити участь у процесі формування економічного розвитку, який визначає їх життя.

З моменту свого заснування в 1962 р. ОЕСР допомагала урядам розробляти більш ефективну політику для поліпшення життя своїх громадян. Останнім часом ОЕСР брала активну участь в обговоренні питання про вимірювання добробуту. Такий досвід дав змогу виділити 11 аспектів, які ОЕСР визначила як найважливіші складники добробуту з позиції фізичних умов і якості життя за результатами оцінки безпосередньо громадянами 34 країн в інтерактивному режимі:

- 1) доходи (доходи домогосподарств);
- 2) робочі місця (рівень зайнятості, заробітна плата, безпека, рівень довготривалого безробіття);
- 3) баланс праці та відпочинку (кількість зайнятих із позанормованим робочим часом, час, витрачений на дозвілля);
- 4) здоров'я (тривалість життя, самооцінка стану здоров'я);
- 5) освіта (охоплення освітою, роки навчання, навички студентів);
- 6) житлові умови (кількість кімнат на людину, плата за житлові послуги, житлові зручності);
- 7) громада (соціальні мережі);
- 8) участь у суспільному житті (консультації, голосування);
- 9) навколишнє середовище;
- 10) безпека (кількість убивств, кількість злочинів);
- 11) задоволеність життям.

В основі кожного аспекту лежить від одного до трьох показників. Водночас визначення складової частини «навколишнє середовище» засноване лише на двох окремих показниках – якості води та рівні забруднення повітря. І хоча за кожним показником можна порівняти результати серед країн-учасниць рейтингу та зрозуміти, наскільки сильно екологія впливає на результати індексу в цілому, вважаємо, що це дуже обмежене бачення екологічного чинника у формуванні добробуту населення та загалом якості життя людської спільноти.

Вказана методологія передбачає конструювання індивідуальних індексів якості життя кожним респондентом, який згодився взяти участь в інтерактивному опитуванні.

Загальна концепція Стандарту життя та його якості (Standard of Living and Quality of Life) використовується для оцінки суспільного прогресу в різних країнах. Концепція передбачає розмежування та оцінювання окремо двох елементів суспільного прогресу – рівня життя та якості життя. Згідно з концепцією стандартів і якості життя складник стандартів життя відображає економічні (переважно макроекономічні) та інші об'єктивні показники, тоді як складник якості життя – переважно соціологічні або показники суто соціального змісту (здебільшого суб'єктивні).

Одним із найвідоміших підходів до вимірювання якості життя є методика, розроблена Economist Intelligence Unit (підрозділ The Economist Group, далі – EIU) [6], що передбачає розрахунок відповідного індексу якості життя для 111 країн світу за регресійною моделлю, яка переважно (на 80%) заснована на результатах соціологічних опитувань. Розрахунки індексу якості життя базуються на власній моделі за обраними категоріями та результатах опитувань населення, що були проведені EIU шляхом електронних інтерв'ю (опитано більше 3 тисяч респондентів). Респонденти оцінювали різні фактори, пов'язані з якістю життя, за п'ятибальною шкалою. У процесі розроблення моделі фахівці EIU врахували той факт, що в 24 країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) матеріальний добробут вважається найважливішим критерієм задоволеності життям, тому найбільшу увагу було приділено розрахункам ВВП на душу населення.

Модель враховує показники в розрізі таких критеріїв:

- матеріальний добробут;
- здоров'я (оцінюється за середньою очікуваною тривалістю життя під час народження);
- політична стабільність і безпека;
- сімейне життя (кількість розлучень на 1 тисячу мешканців, конвертована в індекс від 0 до 1);
- суспільне життя (оцінюється за шкалою від 0 до 1);
- клімат та географія;
- забезпеченість роботою (оцінювана за рівнем безробіття у відсотках);
- політична свобода (оцінюється за усередненими індексами політичної й суспільної свободи, країни оцінюються за шкалою від 1 (повністю вільна) до 7 (невільна));
- гендерна рівність (оцінюється за відношенням середніх доходів чоловіків і жінок).

Варто зазначити, що складник клімату й географії в цій методиці оцінюється лише в контексті природно-географічних (навіть суто кліматичних) характеристик: широти, відмінностей країн за кліматом (теплим, холодним) тощо.

У 2006 р. дослідницька організація New Economics Foundation розробила Світовий індекс щастя (Happy Planet Index) [5], що розраховується на підставі трьох показників: задоволеності людьми своїм життям, очікуваної тривалості життя та «екологічного сліду» (негативних наслідків економічного зростання для навколишнього середовища).

Важливо зауважити, що обидва розглянуті вище індекси в явній формі враховують роль екологічних чинників у забезпеченні якості життя людей.

Методологія International Living (Ірландія) [4] оцінювання якості життя населення використовується для дослідження прогресу в 190 країнах світу. Відповідно до цієї методики розраховуються індекси за дев'ятьма основними напрямками:

- 1) прожитковий мінімум (вартість життя);
- 2) культура;
- 3) економіка;
- 4) навколишнє середовище;
- 5) свобода;
- 6) здоров'я;

- 7) інфраструктура;
- 8) безпека і ризик;
- 9) клімат.

Методологія ЄС передбачає здійснення моніторингу якості життя населення в країнах ЄС Європейським фондом із питань покращення життя та умов праці (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions) [2], який заснований у 2000 р. в Дубліні (Ірландія) та ґрунтується на суб'єктивних оцінках і виступає альтернативним джерелом даних, доповнюючи об'єктивну оцінку, що базується на даних Євростату. Спільна статистика ЄС із питань доходів та умов життя використовується для оцінки якості й рівня життя, для зіставлень країн, порівняння кращих практик і розроблення соціальної політики ЄС, тобто політики соціального залучення. Соціальне залучення залишається в центрі уваги в процесі стратегічного планування ЄС, оскільки незадоволеність життям соціально відторгнених груп населення безумовно позначається на якості життя населення в цілому. ЄС визначає соціальне залучення як процес, що забезпечує для тих груп людей, які мають ризики бідності та соціального відторгнення, можливості й ресурси, необхідні для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті, мати стандарти життя й добробуту, які вважаються нормальними в суспільстві, у якому вони живуть.

Зауважимо, що соціально-економічний аспект у цій методології розкритий значно ширше, ніж природно-географічні умови життєдіяльності населення.

У свою чергу European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions [3] аналізує та публікує дані 27 країн – членів ЄС і 2 країн-кандидатів (Хорватії й Туреччини). Показники поділені на групи за 12 критеріями, що відбивають різні сторони якості життя:

- 1) здоров'я;
- 2) зайнятість;
- 3) доходи;
- 4) освіта;
- 5) сім'я;
- 6) громадське життя;
- 7) житлові умови;

- 8) навколишнє середовище;
- 9) транспорт;
- 10) безпека;
- 11) відпочинок;
- 12) задоволеність життям.

Методологія Legatum Institute розраховує індекс процвітання LPI (рейтинг добробуту), який у свою чергу визначає соціально-економічні досягнення 142 країн світу, у яких проживає 93% населення планети та виробляється 97% світового ВВП. Він публікується з 2006 р. Дані засновані на аналізі 89 різних показників за такими 8 напрямками:

- економіка;
- рівень розвитку підприємництва та можливостей у бізнесі;
- державне управління;
- освіта;
- охорона здоров'я;
- рівень безпеки;
- особиста свобода;
- соціальний капітал.

Зазначимо, що під час оцінки якості життя населення розробники цієї методики взагалі не використовують показники умов навколишнього середовища чи екологічної ситуації.

Статистичні дані для обчислення показників отримують з офіційних джерел міжнародної статистики: «Доповіді про розвиток людини» Організації Об'єднаних Націй, доповіді Світового банку «Світові індикатори розвитку», ОЕСР, Світової організації торгівлі, Всесвітньої організації інтелектуальної власності [8].

Висновки з проведеного дослідження.

Як демонструє проведений аналіз, оцінювання рівня та якості життя населення країни або регіону вимагає збору значної сукупності даних, що мають характеризувати різні аспекти життя людини. Вибір того чи іншого методу оцінювання залежить від цілей дослідження, наявності даних і можливостей їх одержання, а також від кваліфікації особи, яка здійснює оцінку. Водночас у проаналізованих зарубіж-

них методиках і підходах до дослідження увага акцентується на значенні та внеску соціально-економічних складників у формування якості життя, а роль екологічних чинників і характеристик навколишнього середовища або не визначається взагалі, або враховується дуже обмежено.

Вважаємо, що результати дослідження дадуть змогу в майбутньому розробити авторський методичний підхід до оцінки еколого-географічних умов життєдіяльності населення та їх внеску у формування якості життя. Для розроблення загальної методики оцінки екологічних складників умов життєдіяльності населення та якості життя в Україні необхідне також введення єдиного понятійного апарату і його науково-теоретичне обґрунтування, досягнення балансу між суб'єктивною й об'єктивною складовими частинами категорії «якість життя» та розроблення системи критеріїв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лібанова Е.М. Вимірювання якості життя в Україні: аналітична доповідь / Е.М. Лібанова, О.М. Гладун, Л.С. Лісогор та ін. – К., 2013. – 48 с.
2. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: [монографія] / [З.С. Варналій, А.І. Мокій, О.Ф. Новікова та ін.] ; за ред. З.С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
3. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/eurlife/index.php>.
4. International Living [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://internationalliving.com/2010/12/quality-of-life-index-2011-where-the-numbers-come-from/>.
5. Happy Planet Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.happyplanetindex.org>.
6. Human Development Reports (HDR) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org>.
7. OECD Better Life Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oecdbetterlifeindex.org>.
8. The Legatum Prosperity Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prosperity.com>.